

Тема 3. Українська культура напередодні та в добу Козаччини

Заняття 1. Українська культура поч. XIV – I пол. XVII ст.

Навчальні питання:

1. Україна у складі Великого князівства Литовського і Речі Посполитої.
Поширення ідей гуманізму.
2. Мистецтво України XIV – першої половини XVII ст.

1. Основна література

- 1.1. **Греченко В. А.** Історія світової та української культури. – К., 2000. – С.256–308.
- 1.2. **Каплун Н. М., Морозов С. М., Шумовецька С. П.** Основи культурології: Навчальний посібник. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2004. – С.207–237.
- 1.3. **Каплун Н. М., Морозов С. М., Шумовецька С. П.** та ін. Історія української культури: курс лекцій. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2011. – С.4-70.

2. Додаткова література

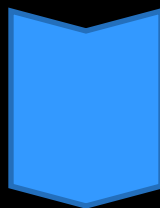
- 2.1. **Гаврюшенко О. А., Шейко В. М., Тишевська Л. Г.** Історія культури: Навч. посібник / Наук. ред. В. М. Шейко. – К.: Кондор, 2004. – С.519–581.
- 2.2. **Закович М. М.** Українська та зарубіжна культура. – К., 2000. – С.352–418.
- 2.3. **Кордон М. В.** Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С.289–312.
- 2.4. **Крип'якевич І.** Історія української культури. – К.: Либідь, 2002. – С.44–48, 186–236, 426–467.
- 2.5. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-е, перероб. і доп. / За ред. проф. **А. Яртися** та проф. **В. Мельника**. – Львів: Світ, 2005. – С.198–235, 339–415.
- 2.6. **Подольська Є. А., Лихвар В. Д., Погорілий Д. Є.** Кредитно-модульний курс культурології. Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С.209–223.
- 2.7. **Попович М. В.** Нарис історії української культури. – К., 1999. – С.56–119.
- 2.8. Українська і зарубіжна культура. Навчальний посібник / За заг. ред. **Заблоцької К. В.** – Донецьк: «Східний видавничий дім», 2001. – С.232–262.
- 2.9. **Юрій М. Ф.** Історія світової та вітчизняної культури: Навчальний посібник. – К.: Дакор, 2007. – С.358–370.

Історичні умови розвитку української культури у XIV-XVII ст.

- Литовське князівство (середина XIV ст.) - велика феодална держава (більшість якої становило руське населення);
- порівняно з литовцями Русь мала більш розвинені виробничі відносини, с/г, ремісництво, політичну систему, міжнародні зв'язки, високий рівень розвитку культури;
- литовці дотримувались правила: “Ми старину не рушимо, а новини не вводимо”;
- у литовському князівстві популярною стала православна віра;
- у XVI ст. триває стабілізація і пожвавлення економічного життя;
- свою роль відіграв і вплив західноєвропейського Відродження та Реформації;
- утворення Речі Посполитої внаслідок Люблінської унії у 1569 р. призвело до погіршення політичних, соціально-економічних умов українського населення;
- позиція соціальної еліти (меценатство та байдужість);
- виникнення козацтва (XV- XVI ст.) – духовного лідера народу.

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Початкову освіту здобували у школах при монастирях, церквах або маєтках великих феодалів (учні отримували елементарні знання з письма та арифметики)

Найстаріша школа - школа Львівської латинської кафедри (навчання мало схоластичний характер).

РОЗВИТОК ОСВІТИ

- виникають **єзуїтські** (Ярославль, Львів, Луцьк, Острог та ін.) школи. Навчання 5 років. Мета – окатоличування та ополячення українського населення;
- **православні школи**. Ініціатори створення – патріотично настроєні феодали (Андрій Курбський; Юрій Слуцький, Костянтин Острозький – **Острозька школа**).

Братства в Україні:

- Львівське Успенське братство, 1585 р.
- Брестське братство, 1591 р.
- Люблінське братство, 1594 р.
- Київське Богоявленське, 1615 р.
- Луцьке, 1617 р.
- активно діяли братства також в Острозі, Дрогобичі, Холмі, Перемишлі та інших містах.

Реформаційна та культурно-ідеологічна діяльність братств:

- критика зловживань духівництва
- досягнення виборності духівництва світськими людьми
- контроль за діяльністю кліру
- намагання знищити монополію духівництва на тлумачення Св.Письма

Таким чином, рух братств виконував ту ж саму роль, яку на заході виконувала реформація: міська громадськість контролювала діяльність церкви.

- пробуджувало національну свідомість
- відроджували національні традиції
- налагодження книгодрукування
- організація науково-освітнього процесу та демократизація школи
- поширення знань і розвиток світського письменства

РОЗВИТОК ОСВІТИ

Братські школи в тому числі й школи вищого типу (кін. XVI - поч. XVII ст.):

- навчали дітей всіх станів і сиріт;
- виключалась будь-яка несправедливість;
- девіз педагогів братських шкіл -
“Навчати і любити всіх однаково”.

Пізніше окремі братські школи переросли у вищі навчальні заклади (Києво-Могилянська академія).

Острозька академія (1576 р.) – “храм муз”

- засновник академії – **К.К.Острозький**;
- ректор - **Герасим Смотрицький**, викладачами – Дем'ян Наливайко, Тарасій Земка, Іван Вишенський;
- випускником академії був **Петро Конашевич-Сагайдачний**;
- викладався курс “**семи вільних наук**” (**граматика, діалектика, риторика** - тривіум, **арифметика, геометрія, астрономія, музика** - квадріум) , активно використовували греко-візантійську спадщину;
- вперше серед українських шкіл тут вивчали церковнослов'янську, грецьку та латинську мови;
- школа була незалежною від державних чиновників і від православної церкви;
- при академії діяв перший в Україні науковий гурток та видавництво (засновником друкарні був Іван Федоров).

Братська школа у Львові (1585 р.)

- Львівська братська школа – *друга в Україні* православна школа вищого типу;
- особливість школи – *всестановий характер*.
- було три класи граматики та класи поетики й риторики. *У школі вивчали сім “вільних мистецтв”*.
- *школу було побудовано на гуманістичних засадах*: на перших лавах сиділи найкращі учні (“навіть коли б були дуже вбогі”), обмежувалося застосування тілесних покарань.

Викладачі Львівської братської школи:

- **Стефан Кукіль (Зизаній)** – керівник Львівської братської школи
- **Лаврентій Кукіль (Зизаній)**
- **Іов Борецький**
- **Памво Беринда**
- **Кирило Транквіліон-Ставровецький**

Книгодрукування в Україні

- Засновник – Іван Федоров (1510-1583 рр.).
- 1573 р. – І.Федоров заснував першу в Україні друкарню у Львові, а в 1574 р. друкує “Апостол” (первісток української друкованої книжки).
- 1574 р. – вийшла “Азбука” – перша українська граматика.
- 1581 р. – І.Федоров надрукував в Острозі “Новий завіт” (Острозьку Біблію). Над нею працювало 72 перекладачів. Книга має 1256 сторінок.
- 1596 р. у м. Вільно виходить підручник, що за значенням не поступається “Букварю” І.Федорова “Граматика словенська” (укладач – Лаврентій Зизаній), яка стала великим кроком уперед у слов’янській філології.
- 1582-1598 рр. – в Острозі Василь Суразький друкує більше 25 найменувань книг.
- 1619 р. – Мелетій Смотрицький “Граматика” (“Врата вченості”).
- 1625 р. – К. Транквілліон-Ставровецький організовує друкарню у Чернігові.
- 1615 р. – Є. Плетенецький організовує друкарню Києво-Печерської лаври (за перші 14 років тут було видано 40 богослужбових та навчальних книг).

Розвиток друкарства в Україні

**В I пол. XVII ст. нараховувалось близько
20 друкарень**

утримувались на кошти меценатів та
Війська Запорозького

стаціонарні

пересувні

**В середині XVII ст. нараховувалось близько
40 друкарень**

- видаються книги релігійного характеру
- наукові трактати;
- довідники;
- календарі;
- підручники

Ренесанс (Відродження):

- за своїм характером є перехідною епохою: кінець панування середньовічної культури і початок формування культури Нового часу;
- “Ренесанс” – це своєрідне, відмінне від середньовічного ставлення до античності (античні уявлення про людину; відродження античного стилю мислення і чуттєвості);
- батьківщина – Італія.

Ренесанс в Україні:

- як історичний етап не збігався з італійським (через монголо-татарську навалу);
- поширенню ідей Відродження сприяла близькість з Польщею;
- гуманізм в Україні не мав соціальної спрямованості та економічної підтримки (як в Італії);
- гуманістичні ідеї в Україну приносила національно свідомо інтелігенція (у Краківському університеті з XIV до XVI ст. навчалося більше 800 українців, 13 з них стали професорами).

ПОШИРЕННЯ ІДЕЙ ГУМАНІЗМУ ТА РЕФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ:

- II пол. XVI – поч. XVII ст. – час пробудження та відродження національної самосвідомості українського народу, високого громадського змісту й патріотизму;
- **основні постулати гуманізму:** встановлення суспільного справедливого ладу; шанування людини як особистості; понад усе ставилися людське щастя, високий рівень освіченості, свобода, розуміння мистецтва;
- **етапи ренесансного гуманізму в Україні:**
  - 1-й – припл. до середини XVI ст.;
  - II-й – з II пол. XVI ст. до поч. XVII ст.;
  - III – друга третина XVII ст. – поч. XVIII ст.
- **основоположники гуманістичної культури в Україні в XV-ст. XVI ст.:** Юрій Дрогобич, Павло Русин, Станіслав Оріховський, Юрій Котермак та ін.

ПРЕДСТАВНИКИ ГУМАНІЗМУ В УКРАЇНІ:

- **Юрій Дрогобич** – доктор філософії та медицини, викладав медицину й астрологію:
  - написав працю “Прогностична оцінка поточного 1483 р.” (вперше подано географічні координати Львова, Дрогобича, Москви, Вільно, Феодосія (Кафа) – перша друкована книга автором якої був українець за походженням;
  - його праці: “Трактат про сонячне затемнення 20 липня 1678 р.”, “Трактат з шести розділів про затемнення” (1490).
- **Павло Русин** – перший поет-гуманіст в Україні та зачинатель польської гуманістичної поезії.
- **Станіслав Оріховський** (1513-1566) – “Про турецьку загрозу слово...”, “Хрещення в Русинів” та ін. Його твори відзначаються художньою досконалістю і є зразком полемічної літератури. Не випадково в Західній Європі його називали *“українським Демосфеном”*, *“сучасним Цицероном”*.

ВИДИ МИСТЕЦТВ:

АРХІТЕКТУРА

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

ЛІТЕРАТУРА

МУЗИКА

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Стилі:

оборонно
фортефікаційний;

ренесанс

Фортеці та замки:

- Суботівська фортеця;
- Кам'янець-Подільська фортеця
- Острозька фортеця
- Хотинська фортеця
- Вежа Корнякта
- Одеський замок
- Замок у Мукачево та ін.

**Пам'ятники архітектури стилю
ренесанс:**

- ансамбль Успенського братства у Львові;
- Успенська церква у Львові
- каплиця трьох святих у Львові
- чорна кам'яниця у Львові та ін.

Ренесанс у Львові (70-90-і рр. XVI ст.):

- забудова навколо площі Ринок, як у містах Європи;
- У стилі ренесанс працювали такі архітектори: Павло Римлянин, Петро Красовський, Андрій Підлісний, Амвросій Прихильний;
- поєднання традицій української архітектурної школи та ідей ренесансу.

Ренесанс в архітектурі:

- ❗ відмова в архітектурі споруд, і в їх декорі від усього, що нагадувало готику;
- ❗ під впливом античності найбільш досконалими почали вважати споруди з куполом;
- ❗ споруди прикрашали колони, пілястри, левові голови, “путті” (немовлята), гіпсові вінки з квітів та плодів та ін.;
- ❗ знову почали будувати напівкруглу арку;
- ❗ багаті люди приділяли велику увагу зручностям та красі житла (палац).

**Фортеця у Кам'янці-
Подільському (XIV ст.)**

**Покровська
церква у
с. Сутківцях
(XV-XVI ст.)**

Фортеця у Меджибожі (XIV-XVI ст.)

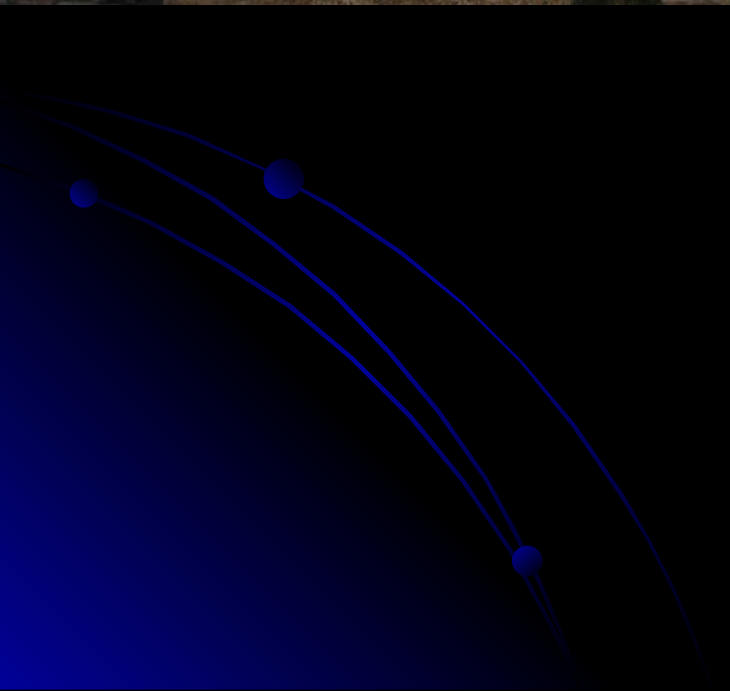
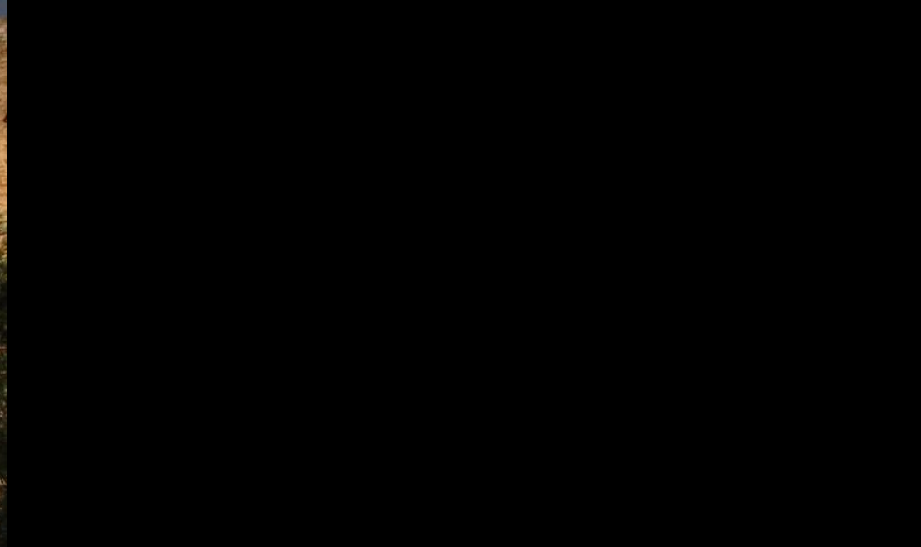
Меджибзький замок (XIV-XVI ст.)

Хотинська фортеця (XIII-XIV ст.)

Великий замок Любарта Гедиміновича в Луцьку (XIV-XVI ст.)

Замок у Мукачево. XV-XVII ст.

**Ансамбль
Успенського
братства у
Львові.
(1572-1629 рр.)**

Вежа Корнякта

Вежа Корнякта

**Успенська
церква у
Львові
(1572-1629 рр.)**

**Каплиця Трьох
святителів
(1578-1590)**

**Чорна кам'яниця
у Львові.
(кінець XVI ст.)**

**Дім Корнякта
у Львові
(XVI ст.)**

ВИДИ МИСТЕЦТВ:

АРХІТЕКТУРА

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

графіка

фресковий (настінний) живопис

портретний жанр

іконопис

різьба на дереві та камені

ЛІТЕРАТУРА

МУЗИКА

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Портрети:

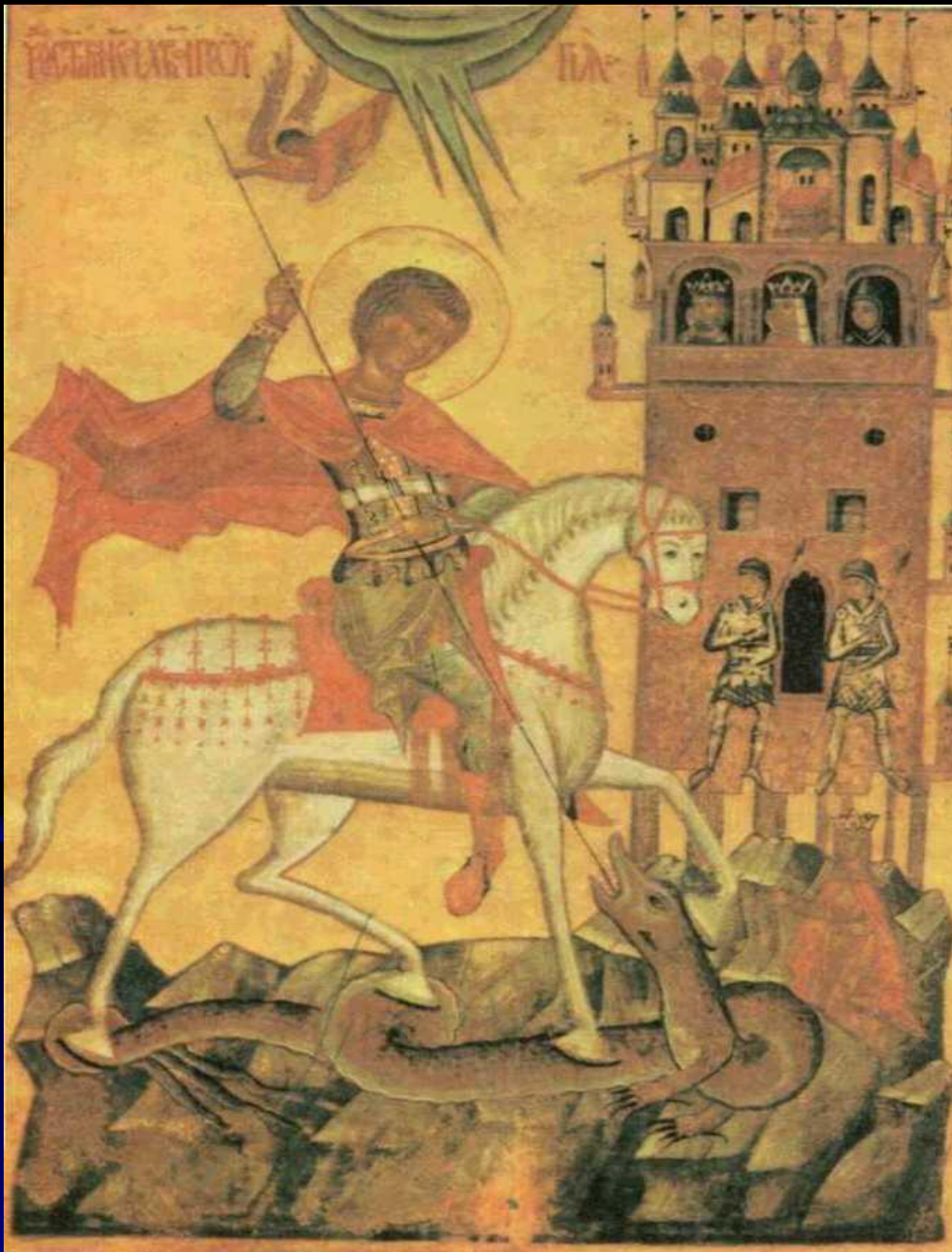
- магнатів Острозьких, Вишневецьких, гетьманів Хмельницького і Мазепи;
- К. Корнякта (фундатор Успенської церкви) – М.Петраховича

Іконопис:

- Юрій Змієборець (XV ст.)
- Св. Микола із житієм (поч. XIV ст.)
- "Богородиця-Одигітрія" та ін.

Пам'ятки:

- іконостаси П'ятницької та Успенської церков у Львові
- різбляні іконостас церкви св. Духа у Рогатині
- іконостаси на Київщині. Поділлі та ін.

**Юрій
Змієборець
(поч. XV ст.)**

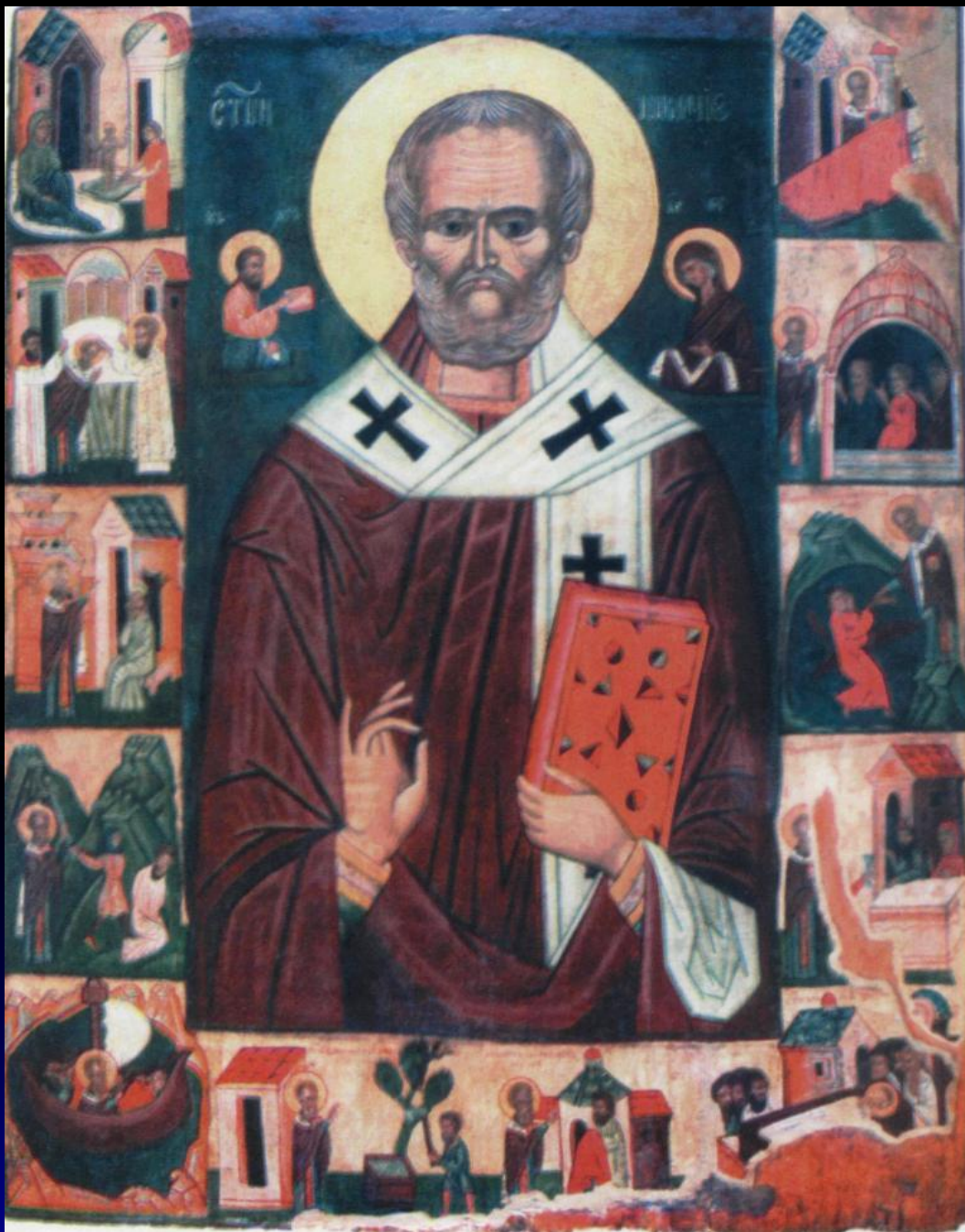
**Волинська
Богоматір
(поч. XIV ст.)**

**Богородиця
Петрівська
(поч. XV ст.)**

**Богородиця
Одигітрія
(Красівська)
XV ст.**

**Св.Микола
із житієм
(поч. XIV ст.)**

Козак Мамай з двома дівчатами (XVIII ст.)

АРХІТЕКТУРА

ОБРАЗОТВОРЧЕ
МИСТЕЦТВО

МУЗИКА

ВИДИ МИСТЕЦТВ:

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Перекладна література
(медичний довідник “Аристотелеві врата”,
“Пересопницьке Євангеліє” та ін.)

ЛІТЕРАТУРА

Оригінальна література (історична) (український епос - дума “Маруся Богуславка”, “Самійло Кішка”, балади, історичні пісні, невільницькі думи “Плач невільника”, літописи (історична література) – Густинський літопис, “Про унію, як вона почалася на Руській землі” та ін.)

Житійна (агіографічна) література (про життя і подвиги святих “Житіє Нестора”, Патерик Києво-Печерської лаври та ін.)

Полемічна література (ораторська проза, полемічна поезія) - Герасим Смотрицький, Стефан Зизаній, Іван Вишенський, Мелетій Смотрицький та ін.

Поетичні твори (панегірик або мандригал) – Себастьян Кленович, Симон Пелакід, Дем’ян Наливайко

ВИДИ МИСТЕЦТВ:

АРХІТЕКТУРА

ЛІТЕРАТУРА

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

МУЗИКА

популярними були народні (різні соціальні теми, конкретні історичні особи) та жіночі (туга за синами та коханими, які залишили дім заради слави, і нарікання чоловікам) пісні

поширеними музичними інструментами були:
- бандури; скрипка, бас, басоля (схожа на віолончель), цимбали, бубни

в церквах, при монастирях і при братствах виникають хорові колективи, "партесний спів", яких створював багатоголосне, поліфонічне звучання

у середніх і особливо у вищих школах на художньо-професійному рівні викладали церковний спів і музичну грамоту – готували регентів, співаків і творців партесної музики

ВИДИ МИСТЕЦТВ:

АРХІТЕКТУРА

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

МУЗИКА

ЛІТЕРАТУРА

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

драматургічна творчість (шкільна драма, яка виступала у жанрі релігійної драми) – сценічні ілюстрації до біблійних оповідань і житій святих; комедійні дійства на побутові теми, що було національною особливістю української шкільної драми

театральна творчість

Конспект з теми:

Освіта та живопис України XIV – першої половини XVII ст.

- 1. Юрій Дрогобич – типовий середньовічний вчений.**
- 2. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. Братства та їхні школи. Шкільництво уніатів.**
- 3. Ікони “Волинська Богоматір” з Луцька та “Богородиця Одигитрія” з Красова. Образи святих воїнів в українському іконописі XIV – XVII ст.**